
Engelli Kişilerin Hakları Komitesi**11. Oturum****31 Mart-11 Nisan 2014****Genel Yorum No: 2 (2014)****Madde 9: Erişilebilirlik****I. Giriş**

1. Erişilebilirlik engelli bireylerin bağımsızca yaşamaları ve topluma tam ve eşit bir şekilde dâhil olabilmelerinin ön koşuludur. Engelli bireyler; fiziksel çevreye, ulaşım araçlarına, bilgi ve iletişim teknolojilerine ve topluma açık diğer tesis ve servislere erişimleri olmadan içinde buldukları topluma dâhil olabilmek için eşit fırsatlara sahip olamazlar. Erişilebilirliğin, Engelli Hakları Sözleşmesinin temel ilkelerinden biri olması (Mad. 3(f)) bir tesadüf değildir. Tarih boyunca engelli bireyler hareketi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 13. Maddesinde ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 12. Maddesinde de garanti altına alındığı gibi, fiziksel çevreye ve toplu taşımaya erişilebilirliğin engelli bireylerin hareket özgürlüğünün ön koşulu olduğunu savundu. Benzer şekilde, bilgi ve iletişime erişim, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 19. Maddesinde ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 19. Maddesi 2. Paragrafında belirtilen düşünce ve ifade özgürlüğünün ön koşulu olarak görülmektedir.
2. Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 25. Maddesi (c), her vatandaşın kendi ülkesinde sunulan kamu servislerinden diğerleriyle eşit şartlarda yararlanabilme hakkını saklı tutar. Bu maddenin koşulları erişilebilirlik hakkını insan hakları bildirgelerine dâhil etmek için bir dayanak teşkil etmektedir.
3. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, herkesin ulaşım araçları, oteller, restoranlar, kafeler, tiyatrolar, parklar gibi kamuya açık alanlardan ya da servislerden faydalanabilme hakkını garanti altına alır (Mad. 5 (F)). Bu yüzden, uluslararası insan hakları alanındaki hukuki çerçevelerde, erişim hakkını kendi başına bir hak olarak görme yönünde bir teamül yerleşmiştir. Kuşkusuz, farklı ırka ve etnik kökene sahip bireylerin kamuya açık alanlara ve servislere özgürce erişebilmesini engellemek için koyulan önlemler, önyargılı tutumların ve şiddete başvurmaya hazır olmanın bir sonucuydu. Ancak, engelli bireyler; binaların girişinde merdiven olması, çok katlı binalarda asansör bulunmaması ve bilginin erişilebilir formatta olmaması gibi teknik ve çevresel – çoğu zaman insanlar tarafından inşa edilmiş- engellerle karşılaşmaktadır. Yapılı çevre her zaman sosyal, kültürel gelişimle ve gelenek-göreneklerle ilgilidir; bu nedenle inşa edilmiş çevre tamamen toplumun kontrolündedir. Bu tür yapay engeller genelde engelli bireylerin kamuya açık alanlara ve servislere erişebilmesini bilinçli bir şekilde engelleme isteğinden çok, konu hakkındaki bilinçsizliğin ve teknik bilgi eksikliğinin bir sonucudur. Engelli bireylerin daha rahat erişebilmelerini sağlayacak yasalar oluşturabilmek için engelli bireylere yönelik tavırları değiştirmek gerekmektedir. Bunu

sağlamak için ise; devam eden eğitim çalışmaları, farkındalık yaratma girişimleri, kültür kampanyaları ve iletişim araçları aracılığıyla engelli bireylere yönelik damgalama ve ayrımcılıkla mücadele etmek gerekmektedir.

4. Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, erişilebilirlik hakkının uluslararası insan hakları hukukunun bir parçası olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Erişilebilirlik, erişim hakkının sosyal boyutunun engellilik açısından bir kez daha altının çizilmesi olarak görülmelidir. Engelli Hakları Sözleşmesi erişilebilirliği temel ilkelerinden biri olarak içermektedir -ki bu ilke- engelli bireylerin medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını etkili ve eşit bir şekilde kullanabilmeleri için hayati bir ön koşuldur. Erişilebilirlik sadece eşitlik bağlamında ve ayrımcı olmama çerçevesinde görülmemelidir, aynı zamanda topluma bir yatırım yapma şekli ve sürdürülebilir kalkınma modelinin ayrılmaz bir parçası olarak algılanmalıdır.
5. Birçok insan ve kuruluş bilgi ve iletişim teknolojisinin ne anlama geldiğini farklı bir şekilde yorumlarsa da, bilgi ve iletişim teknolojisi genel olarak herhangi bir bilgi ve iletişim aygıtını ya da uygulamasını ve içeriğini kapsayan genel bir terim olarak algılanmaktadır. Böyle bir tanım; radyo, televizyon, uydu, cep telefonları, sabit hatlar, bilgisayarlar, ağ hard diskleri ve yazılımları gibi çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. BİT'in önemi çok çeşitli sayıda servis geliştirmek, var olan servisleri değiştirmek ve özellikle engelliler gibi yetersiz hizmet gören ve dışlanmış grupların bilgiye ve iletişime erişebilmeleri için talebi artırmakta yatmaktadır. Uluslararası Telekomünikasyon Yönetmeliğinin (2012'de Dubai'de kabul edilen) 12. Maddesi Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin (ITU) ilgili önerilerini göz önünde bulundurarak engelli bireylerin uluslararası telekomünikasyon servislerine erişilebilirlik hakkını vurgulamaktadır. Bu maddedeki yükümlülükler Taraf Devletlerin milli yasal düzenlemelerini sağlama için bir temel oluşturabilir.
6. Engelli bireylere ilişkin genel yorum No. 5 'de (1994), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi devletlere Birleşmiş Milletler Engelli Bireylere Tanınan Fırsatların Eşitlenmesinde Standart Kurallar'ı yürürlüğe koymasını hatırlatmıştır. Standart Kurallar fiziksel çevreye, ulaşım araçlarına, bilgi ve iletişime erişilebilirliğin engelli bireylere fırsat eşitliğinin tanınmasındaki önemini vurgulamaktadır. Bu kavram 5. Kuralda açıklanmış olup, fiziksel çevreye, bilgi ve iletişime erişilebilirlik devletler için öncelik kazanan eylem olarak belirlenmiştir. Erişilebilirliğin önemi aynı zamanda Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin en yüksek sağlık standardına erişebilme hakkıyla (par. 12) ilgili 14. Genel yorumundan (2000) da anlaşılabilir. Çocuk Hakları Komitesi 9. Genel yorumunda (2006), engelli çocuklarla ilgili bölümde, toplu taşıma araçları ve devlet binaları, alışveriş ve eğlence alanları gibi diğer tesislerin fiziksel olarak erişilemez olmasının engelli çocukların ötekileştirilmesi ve dışlanmasında temel bir faktör olduğunu, buna ek olarak sağlık ve okul gibi servislere olan erişilebilirliklerinden önemli derecede taviz verildiğini (par. 39) vurgulamaktadır. Çocuk Hakları Komitesinin çocukların dinlenmesi, boş vakit geçirmesi, oynaması, eğlenmesi, kültürel hayatları olması ve sanatsal faaliyetlerde bulunması haklarına ilişkin 17. Genel yorumunda (2013) erişilebilirliğin önemi bir kez daha yinelenmiştir.
7. Şu ana kadarki en geniş kapsamlı bir uygulama kapsamında danışmanlık ve engellilik alanında çalışan yüzlerce profesyonelin de katılımıyla 2011 yılında Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası tarafından oluşturulan Dünya Engellilik Raporu inşa edilmiş çevre, ulaşım sistemleri ile bilgi ve iletişimin çoğu zaman engelliler için erişilemez olduğunu (s. 20) vurgulamaktadır. Erişebilecekleri bir ulaşım sistemi olmadığından, engelli bireyler, iş sahibi olma hakkı ya da sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı gibi bazı temel haklarını kullanmaktan mahrum edilmektedir. Erişilebilirlik yasalarının yürürlüğe konma düzeyi birçok ülkede düşük olmakla birlikte, engelli bireyler çoğu zaman bilgi ve iletişime erişemediklerinden dolayı ifade özgürlüğü haklarını da kullanamamaktadır. Sağır kişiler için işaret dili çeviri servislerinin var olduğu ülkelerde bile nitelikli çevirmen sayısı bu servisler için artmakta olan talebi karşılamak için çok düşük oranda kalmakta ve çevirmenlerin çeviri yaptıkları engelli kişiler ile birlikte seyahat etmek zorunda olması, bu servisi çok pahalı kılmaktadır. Kolay okunur formatların eksikliği, destekleyici ve alternatif iletişim sistemlerinin olmayışı zihinsel ve psikososyal engelleri bulunan bireyler ile kör-sağır bireylerin bilgi ve iletişime erişmeye çalıştıklarında engellerle

karşılaşmalarına sebep olmaktadır. Buna ek olarak engelli bireyler var olan servislere erişmek istediklerinde servisi sağlayan kişilerin önyargıları ve yetersiz bilgisi yüzünden de engellerle karşılaşmaktadır.

8. Uluslararası Telekomünikasyon Birliği ve Kapsayıcı Bilgi ve İletişim Teknolojileri Evrensel Girişimi tarafından 2011'de yayımlanan Televizyonu Erişilebilir Kılmak başlıklı raporu herhangi bir engeli bulunan 1 milyar insandan önemli bir bölümünün televizyonun görsel-işitsel içeriğinden yararlanamadığının altını çizmektedir. Bunun nedeni engelli bireylerin bu servise erişebilmeleri için olan içeriğin, bilginin ve /veya aygıtların erişilemez olmasıdır.
9. 2003'de Cenevre'de düzenlenen Bilgi Toplumu Dünya Zirvesi'nin ilk ayağından beri erişilebilirlik, ana akım bilgi ve iletişim teknolojileri topluluğu tarafından tanınmaktadır. Engelliler topluluğu tarafından ortaya atılmış ve kullanılmış olan bu kavram Zirve'nin kabul ettiği İlkeler Deklarasyonuna 25. Paragrafta bahsedildiği şekliyle dâhil olmuştur: "Gelişme için evrensel bilginin paylaşılması ve güçlendirilmesi, ekonomik, sosyal, siyasi, sağlık, kültürel, eğitici ve bilimsel bilgiye eşit bir şekilde erişebilmenin önündeki engellerin kaldırılması ve evrensel tasarım ve yardımcı teknolojilerin kullanımı dâhil olmak üzere, kamuya ait bilginin erişilebilir kılınmasıyla pekiştirilebilir".
10. Engelli Hakları Komitesi bu genel yorumun taslağı yazılmadan önce, Taraf Devletlerin ilk raporlarının değerlendirildiği süreçte Taraf Devletlerle düzenlediği 10 interaktif forumun her birinde erişilebilirliği temel konulardan biri olarak görmüştür. Bu raporlardaki son değerlendirmelerin hepsi erişilebilirlikle ilgili tavsiyeler içermektedir. Yaygın olarak ortaya çıkan zorluklardan bir tanesi erişilebilirlik standartlarının pratikte uygulamaya konmasını ve bu konudaki yasaları denetleyecek etkili bir mekanizmanın olmamasıdır. Bazı Taraf Devletlerde, gözleme sorumluluğu yeterli teknik bilgisi ve etkili bir uygulama için gerekli maddi kaynaklara sahip olmayan yerel yetkililere verilmiştir. Karşılaşılan bir başka zorluk ise bu konuyla ilgili kimselere gerekli eğitimin verilmemiş olması ve engelli bireylerle örgütlerinin fiziksel çevreye, ulaşım araçlarına, bilgi ve iletişime erişebilme sürecine yeterli derecede dâhil olmamış olmasıdır.
11. Engelli Hakları Komitesi erişilebilirlik konusuna hukuk sisteminde de değinmiştir. Nyusti ve Takács v. Macaristan (iletişim No. 1/2010, görüşler 16 Nisan 2013'de alınmıştır) davasında Komite Engelli Hakları Sözleşmesinin 9. Maddesiyle uyumlu olarak kamuya açık bütün servislerin erişilebilir olması gerektiği görüşündeydi. Taraf Devlet'e kör insanların para çekme makinelerine (ATM) erişilebilirliğin sağlandığından emin olması gerektiği çağırısı yapıldı. Komite bu arada Taraf Devletin "özel finansal kuruluşların sağladığı banka hizmetlerinin görsel ya da başka engeli olan bireylerin erişebilmeleri için minimum standartlar koyması;...özel finansal kurumların daha önceki erişilebilirliği olmayan banka servislerinden erişilebilir olanlarına geçişin gözlemlenebilmesi ve kademeli değişimin değerlendirilebilmesi için somut, uygulanabilir ve zaman sınırı olan ölçütler koyması;... ve yeni üretilen ATM makinelerinin ve diğer banka servislerinin engelli bireyler için tamamen erişilebilir olduğundan emin olması" (par. 10.2 (a)) gerektiğini belirtmiştir.
12. Bu örnekler ve erişilebilirliğin engelli bireylerin topluma tam ve eşit bir şekilde dahil olması ve bütün temel hak ve özgürlüklerini kullanmasının önemli bir önkoşulu olduğu gerçeği göz önüne alındığında, Komite Bildirgenin erişilebilirlikle ilgili 9. Maddesine ve bu maddeyle uyumlu usul kurallarına ve insan hakları bildirgesi kurumlarının uygulamalarına ilişkin genel bir yorum yapmayı gerekli görmüştür.

II. Normatif içerik

13. Engelli Hakları Sözleşmesinin 9. Maddesi: "Taraf Devletler, engellilerin bağımsız yaşamlarının ve toplumun tüm alanlarına tam katılımının sağlanması ve engellilerin diğerleriyle eşit bir şekilde fiziksel çevreye, ulaşım araçlarına, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri de dahil bilgi ve iletişime, hem kırsal hem de kentsel bölgelerde halka açık olan veya halka sunulan diğer tesislere ve hizmetlere erişiminin sağlanması için uygun tedbirleri almalıdır" der. Burada, fiziksel çevre, ulaşım araçları, bilgi ve iletişim teknolojileri ve servisleri olmak üzere erişilebilirlik kavramı bütün kapsamlılığıyla belirtilmiştir. Burada vurgulanan nokta hukuki statü ya da bina, ulaşım altyapısı, araç, bilgi ve iletişim teknolojilerinin ya da servislerin kamusal ya da özel sahipleri değildir. İster kamu yetkililerine ister özel kişilere ait olsun ve/veya ister kamu yetkililerince ister özel

kimseler tarafından sağlanmış olsun, kamuya açık mallar, eşyalar ve servisler herkes için erişilebilir olmak zorundadır. Engelli bireyler kamuya açık bütün eşya, mal ve servislere diğer insanlarla eşit bir şekilde etkili ve onurlarına saygılı bir biçimde erişebilmeliler. Bu yaklaşım ayrımcılığa karşı yasaktan kaynaklanmaktadır; fail ister kamu yetkilisi olsun, ister özel kişi, erişilebilirliğin engellenmesi ayrımcı bir hareket olarak algılanmalıdır. Irk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da farklı düşünce, millî ya da sosyal köken, mal, doğum ya da başka bir statü, hukuki ya da sosyal statü, toplumsal cinsiyet ya da yaş gibi hiçbir farklılık gözetmeksizin, kişinin engeli ne olursa olsun, bütün engelli bireylere erişilebilirlik sağlanmalıdır. Erişilebilirlik, engelli bireylerin özellikle cinsiyet ve yaş durumlarını göz önünde bulundurmalıdır.

14. Sözleşmenin 9. Maddesi erişilebilirliğin engelli bireylerin bağımsızca yaşamalarının, tam ve eşit bir şekilde topluma dahil olmalarının ve diğerleriyle eşit bir şekilde bütün temel hak ve özgürlüklerini kullanmalarının ön koşulu olduğunu açıkça vurgulamaktadır. 9. Madde temelini, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 25. (c) Maddesi kamu servislerine eşit erişilebilirlik hakkı ve Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Uluslararası Bildirgesinin 5. (f) Maddesi kamuya açık bütün alanlar ve servislere erişilebilirlik hakkı gibi var olan insan hakları bildirgelerinden almıştır. Bu iki temel insan hakları bildirgeleri onaylandığında, dünyayı dramatik bir şekilde değiştirmiş olan İnternet daha çıkmamıştı. Engelli Hakları Sözleşmesi bilgi ve iletişim teknolojilerine erişilebilirlik konusuna değinmiş 21. yüzyılın ilk insan hakları sözleşmesidir ve engelli bireyler adına yeni haklar oluşturmamaktır. Bununla birlikte, uluslararası hukukta eşitlik kavramı son yıllarda değişmiş olup, resmi eşitlikten Taraf Devletlerin sorumluluklarını da etkileyecek biçimde tüzel eşitliğe doğru kaymıştır. Devletlerin erişilebilirlik sağlamakla ilgili yükümlülükleri yeni görevleri olan eşitlik haklarına saygı duymak, bu hakları korumak ve bu hakların gereklerini yerine getirmenin önemli bir parçasıdır. Bu yüzden erişilebilirlik özellikle engelliler açısından erişim hakkı bağlamında ele alınmalıdır. Engelli bireylerin erişebilme hakkı erişilebilirlik standartlarının mutlak biçimde yürürlüğe konmasıyla güvence altına alınmıştır. Kamuya açık eşyalara, tesislere, mallara ve servislere erişilebilirliği kısıtlayan bütün engeller sistematik bir şekilde ortadan kaldırılacak ve daha da önemlisi erişilebilirliği tam anlamıyla başarabilmek için bu değişim devamlı gözlenecektir.
15. Bütün malların, eşyaların, tesislerin, teknolojilerin ve servislerin evrensel bir şekilde tasarlanması ve bunların sıkı bir şekilde uygulamaya konması engelli bireyler de dâhil olmak üzere bütün müşteriler için, onların insan onurlarını ve çeşitliliğini göz önünde bulunduracak şekilde eşit ve kısıtsız bir erişilebilirliğin sağlandığını güvence altına almalıdır. Bu birey için bir noktadan diğerine kısıtlanmamış bir hareket zinciri oluşturulmasını da sağlayacaktır. Engelli bireyler ve diğer kullanıcılar, gerektiğinde teknik yardım araçlarını kullanarak ve yardımcılarından destek alarak, engellilere uygun caddelerde hareket edip, alçak zeminli binalara girip çıkabilmeli, bilgi ve iletişime ulaşabilmeli ve evrensel bir şekilde tasarlanmış binalara girip bu binaların içinde dolaşabilmelidir. Evrensel tasarım uygulamaları otomatik olarak teknik yardıma olan ihtiyacı ortadan kaldırmaz. Binaya erişilebilirliğin binanın daha ilk tasarım evresinde uygulanması, inşaatın çok daha ucuza mal olmasını sağlar: çoğu zaman binayı başlangıç evresinde erişilebilir kılmak inşaatın toplam maliyetini hiç değiştirmemekte, bazı yapılanmalarda minimum düzeyde etkilemektedir. Öte yandan, özellikle kimi tarihi binalarda, erişilebilirliği sağlamak için sonradan yapılan uyarlamaların kayda değer bir maliyeti olabilir. İlk başta uygulanan evrensel tasarımlar daha ekonomik olmakla beraber, sonradan engellerin kaldırılmasıyla ortaya çıkacak olan potansiyel maliyet, erişilebilirliği sağlamak adına engelleri kaldırma yükümlülüğünden kaçınmak için bir gerekçe olarak gösterilemez. Bilgi ve iletişim teknolojileri de dâhil olmak üzere, bilgi ve iletişime olan erişilebilirlik başlangıçta sağlanmalıdır, çünkü İnternet ve bilgi ve iletişim teknolojileri için sonradan yapılan uyarlamalar maliyeti yükseltebilir. Bu nedenle tasarımın ve üretimin ilk evrelerinde zorunlu bilgi ve iletişim teknolojileri erişilebilirliğini uygulamaya koymak daha ekonomiktir.
16. Evrensel tasarımların uygulamaya konması toplumu sadece engelli bireyler için değil, herkes için erişilebilir kılar. Bir diğer önemli nokta ise 9. maddenin açıkça Taraf Devletleri hem kentsel hem kırsal alanlarda erişilebilirliği sağlamakla yükümlü kılmasıdır. Her ne kadar geniş kapsamlı kentleşme engelli bireylerin inşa edilmiş çevreye, ulaşım araçlarına ve servislere ulaşmasını ve kalabalık, hareketli kentsel alanlarda sofistike bilgi ve iletişim servislerine olan erişilebilirliğini kısıtlayacak yeni engeller yaratsa da, değerlendirmeler az gelişmiş kırsal alanlara nazaran, genelde büyük kentlerde erişilebilirliğin daha iyi olduğunu göstermektedir.

Hem kentsel hem de kırsal yerlerde, toplumun girip kullanabildiği fiziksel çevrenin doğal ve tarihi alanları engelli bireyler için erişilebilir olmalıdır.

17. 9. Maddenin 1. Paragrafı, Taraf Devletleri erişilebilirliği kısıtlayan engelleri tespit etmek ve onları ortadan kaldırmakla yükümlü kılar:

(a) Binalar, yollar, ulaşım araçları ve okullar, evler, sağlık tesisleri ve işyerleri dâhil diğer kapalı ve açık tesisler;

(b) Elektronik hizmetler ve acil hizmetler de dâhil olmak üzere, bilgi ve iletişim araçları ve diğer hizmetler.

Yukarıda sözü geçen kapalı ve açık mekânlar hukuki yaptırım birimlerini, mahkemeleri, cezaevlerini, sosyal kurumları, sosyal ilişki ve eğlence alanlarını, kültürel, dini, siyasi, sportif aktivite mekânlarını ve alışveriş alanlarını içermelidir. Diğer servisler posta, bankacılık, telekomünikasyon ve bilgi servislerini içermelidir.

18. 9. Maddenin 2.Paragrafı Taraf Devletlerin kamuya açık tesis ve hizmetlere erişime ilişkin asgari standart ve kılavuz ilkeler geliştirmek, ilan etmek ve bunların uygulanmasının denetlenmesine yönelik şartları belirtmiştir. Bu standartlar, engelli kişilerin uyrukluk ve seyahat özgürlüklerine ilişkin hukuki düzenleme (Madde 18) çerçevesinde serbest dolaşım açısından ülkeler arasında karşılıklı işbirliğin sağlanması için, diğer taraf devletlerin standartlarıyla uyumlu olmalıdır. Ayrıca Taraf Devletler kamuya açık tesisleri işleten veya kamuya hizmet eden özel teşebbüslerin, engellilerin erişilebilirliğini her açıdan dikkate almalarını sağlamakla yükümlüdür (Mad. 9, par. 2 (b)).

19. Erişilebilirliğin olmaması genelde yeterli farkındalığın olmaması ve teknik bilgi eksikliğinden kaynaklandığından 9. Madde Taraf Devletleri engellilerin karşılaştığı erişim sorunlarına yönelik olarak ilgili kişileri eğitmekle (par. 2 (c)) yükümlü kılar. 9. Madde ilgili kişileri teker teker belirtmemiştir; kapsamlı bir liste inşaat iznini veren yetkilileri, yayın kuruluşlarını ve bilgi ve iletişim teknolojileri lisanslarını, mühendisleri, tasarımcıları, mimarları, kent planlamacılarını, ulaşım yetkililerini, hizmet sağlayıcıları, akademik topluluk üyelerini, engelli bireyleri ve onların kuruluşlarını içermelidir. Eğitim sadece malları, servisleri ve eşyaları tasarlayanlara değil, aynı zamanda onları üretenlere de verilmelidir. Buna ek olarak, engelli bireylerin ürün geliştirmeye doğrudan dâhil olmaları erişilebilirlik testlerinin ihtiyaçlarının ve etkililiklerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Son olarak, bir binayı erişilebilir kılanlar inşaat alanındaki çalışanlardır. Erişilebilirlik standartlarının pratikte uygulandığından emin olunması için bütün bu gruplar için eğitim ve denetleme sistemlerinin uygulamaya konması önemlidir.

20. Yeterli tabelalar, erişilebilir bilgi, iletişim ve destek servislerinin olmadığı kamu alanlarında ve binalarda hareket ve yön bulma bazı engelli bireyler için zorluk teşkil edebilir. 9. Maddenin 2. Paragrafı (d) ve (e), bu yüzden Taraf Devletleri kamuya açık binalarda ve diğer tesislerde Braille ve kolay okunur formatlarda işaretleme sağlamak; kamuya açık binalara ve tesislere erişimi kolaylaştırmak için rehberler, okuyucular ve profesyonel işaret dili tercümanları dâhil çeşitli yardımcıları ve araçları sağlamakla yükümlü kılar. Böyle bir işaretlendirme olmadan, ulaşılabilir bilgi, iletişim ve destek servislerine erişmek, binaların içlerinde ve aralarında yön bulma ve hareket etme özellikle zihinsel engeli olan birçok engelli birey için imkânsız olabilir.

21. Bilgi ve iletişime erişilebilirlik olmadan, engelli bireylerin düşünce ve ifade özgürlüğüyle birlikte diğer birçok temel hak ve özgürlüklerini kullanmaları ciddi derecede baltalanabilir ve kısıtlanabilir. Bu nedenle Sözleşmenin 9.Maddesinin 2. Paragrafı (f) ve (g) Taraf Devletleri kamuya açık binalara ve tesislere erişimi kolaylaştırmak için rehberler, okuyucular ve profesyonel işaret dili tercümanları dâhil çeşitli yardımcıları ve araçları sağlamakla (par. 2 (e)) ve engelli bireylerin bilgiye erişebildiğinden emin olmak ve onların internet gibi yeni bilgiye, iletişim teknoloji ve sistemlerine ulaşmasını sağlamak için zorunlu erişilebilirlik standartlarını uygulamaya koyarak onlara uygun yardımı ve desteği sağlamakla yükümlü kılar. Bilgi ve iletişim gereksinim duyan engelli bireyler için kolay okunabilir formatlarda, destekleyici ve alternatif biçim ve metotlarda olmalıdır.

22. Yeni teknolojiler ancak erişilebilir bir şekilde tasarlanıp, üretilirse engelli bireylerin topluma tam ve eşit bir şekilde dâhil olmasını sağlayabilir. Yeni yatırımlar, araştırma ve üretimler yeni engeller yaratmadan, eşitsizliği ortadan kaldırmaya yönelik olmalıdır. Bu nedenle 9.Maddenin 2.Paragrafı (h) Taraf Devletleri erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemlerinin tasarımını, geliştirilmesini ve yaygınlaştırılmasını ilk aşamadan başlayarak teşvik etmek ve böylelikle bu teknoloji ve sistemlere asgari maliyetle ulaşılabilmesini sağlamakla zorunlu kılar. Duymaya yardımcı olmak için kullanılan çevresel yardımcı sistemler ve indüksiyon döngü sistemi de dâhil olmak üzere, duyu artırma sistemleri ve acil bina boşaltımı esnasında engelli bireylerin kullanabilmeleri için önceden hazırlanmış asansörler erişilebilirlik hizmetlerindeki teknolojik gelişmelerden bazı örneklerdir.
23. Sözleşmenin 19. Maddesinde de belirtildiği gibi, erişilebilirlik engelli bireylerin bağımsızca yaşamalarının ve topluma tam ve diğerleriyle eşit bir şekilde dâhil olmalarının ön koşulu olduğundan, fiziksel çevreye, ulaşım araçlarına, bilgi ve iletişim teknolojileriyle kamuya açık alan ve tesislere erişilebilirliğin engellenmesi ayrımcılık çerçevesinde ele alınmalıdır. “Engelliler aleyhinde ayrımcılık teşkil eden yürürlükteki hukuk kurallarını, düzenlemeleri, gelenekleri ve uygulamaları değiştirmek veya ortadan kaldırmak için gerekli olan, yasama faaliyetleri dâhil uygun tüm tedbirleri almak” (Mad.4,par 1(b)) Taraf Devletlerin en temel genel yükümlülüğünü oluşturmaktadır. “Taraf Devletler, engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklayacak ve engellilerin herhangi bir nedene dayalı ayrımcılığa karşı eşit ve etkili şekilde korunmasını güvence altına alacaktır” (Mad. 5, par2).“Taraf Devletler, eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engellilere yönelik makul uyumlaştırmanın yapılması için gerekli tüm adımları atacaktır” (Mad. 5, par. 3).
24. Taraf Devletlerin yeni tasarlanmış, inşa edilmiş ya da üretilmiş nesnelere, alt yapının, malların, ürünlerin ve servislerin erişilebilir olduğunu sağlama zorunluluğuyla, halka açık fiziksel çevre, ulaşım araçları, bilgi ve iletişim ve servislere erişimin önündeki engelleri kaldırma ve var olan bu alanlara erişilebilirliği sağlama yükümlülüğü arasındaki fark açıkça ortaya konmalıdır. Taraf Devletlerin bir başka genel yükümlülüğü ise Sözleşmenin 2.Maddesinde de tanımlandığı gibi “Standartlar ve kılavuz ilkelerin geliştirilmesinde evrensel tasarımdan yararlanılması ve engellilerin özel ihtiyaçlarını karşılamak üzere evrensel olarak tasarlanmış ve mümkün olduğu ölçüde asgari değişikliği ve az maliyeti gerektiren ürünlerin, hizmetlerin, ekipmanın ve tesislerin araştırılmasını, geliştirilmesini, mevcudiyetini ve kullanılabilirliğini sağlamak veya desteklemektir” (Mad. 4, par. 1(f)).Evrensel tasarım ilkeleriyle uyumlu olmak üzere, bütün yeni nesnelere, tesislere, mallara, ürünler ve servisler engelli bireyler için erişilebilir olacak şekilde tasarlanmalıdır. Taraf Devletler var olan kamuya açık fiziksel çevrenin, ulaşım araçlarının, bilgi, iletişim ve servislerin engelli bireyler için erişilebilir olduğunu garanti altına almakla yükümlüdür. Ancak bu zorunluluk kademeli olarak yürürlüğe gireceğinden, Taraf Devletler belirli zaman dilimleri belirlemeli ve bu engellerin ortadan kaldırılması için yeterli kaynaklar tahsis etmelidir. Ayrıca Taraf Devletler erişilebilirliğin sağlandığından emin olmak için yerel yetkililer de dâhil olmak üzere, çeşitli yetkililerin ve teşebbüslerin (özel teşebbüsler de dâhil olmak üzere) görevlerini net bir şekilde belirtmelidir. Bununla beraber, Taraf Devletler erişilebilirliğin sağlandığından emin olmak için etkili denetleme mekanizmaları düzenlemeli ve erişilebilirlik standartlarını uygulamaya koymayanlar için yaptırımları denetlemelidir.
25. Erişilebilirlik gruplarla, makul uyumlaştırma kişilerle ilgilidir. Bu, erişilebilirlik sağlama görevinin talep gelmeden önce yerine getirilmesi gereken bir görev olduğu anlamına gelir. Bu yüzden Taraf Devletlerin kişinin herhangi bir servisi ya da bir alanı kullanma talebi olmadan da erişilebilirlik sağlama zorunlulukları vardır. Taraf Devletler engelli bireylerin örgütlerine danışarak erişilebilirlik standartları oluşturmalıdır ve bu standartlar hizmet verenler, müteahhitler ve diğer ilgili kişiler için belirlenmelidir. Erişilebilirlik standartları geniş kapsamlı ve standart olmalıdır. Erişilebilirlik standartları belirlenirken göz önüne alınmayan nadir görülen engellilikleri olan bireyler ya da erişilebilirliğin sağlanması için sağlanan yöntem, metot ya da araçları kullanmayan kişiler (Braille okumamak gibi mesela) için erişilebilirlik standartlarının uygulamaları erişilebilirliği sağlamak için yeterli olmayabilir. Böyle durumlarda makul uyumlaştırma uygulanabilir. Sözleşmeyle uyumlu olarak, Taraf Devletler kemer sıkma politikalarını engelli bireyler için kademeli olarak erişilebilirliğin sağlanmasını engellemek adına gerekçe olarak gösteremez. Erişilebilirliğin sağlanması zorunluluğu herhangi bir koşula bağlı değildir. Mesela erişilebilirlik sağlamakla yükümlü bir kimse engelli

bireylere erişilebilirlik sağlanmasının maliyetini gerekçe göstererek kendini bu görevden muaf tutamaz. Bilakis makul uyumlaştırma, uygulama kişi için büyük bir yük getirmedeği takdirde sadece uygulanabilir.

26. Makul uyumlaştırma sağlama görevi şu ana ait bir görevdir. Bu; makul uyumlaştırmanın engelli kimsenin ihtiyacı olduğu andan itibaren uygulamaya konması gerektiği anlamına gelir. Örneğin iş yerinde veya okulda belli bir konuda diğerleriyle eşit bir şekilde haklarını kullanabilmesi gibi... Burada erişilebilirlik standartları bir gösterge olabilir, ancak kural koyucu nitelikte değildir. Makul uyumlaştırma engelli birey için herhangi bir durumda erişilebilirlik sağlanması için kullanılabilir. Makul uyumlaştırmanın amacı ayrımcı olmamak ve eşitliği garantileyip, kişinin onurunu, özgürlüğünü ve tercihlerini göz önünde bulundurarak bireysel adaleti sağlamaktır. Bu nedenle ender görülen bir engeli olan kişi erişilebilirlik standartları kapsamının dışına çıkan bir uyumlaştırma talep edebilir.

III. Taraf Devletlerin Yükümlülükleri

27. Kamuya açık fiziksel çevre, ulaşım araçları, bilgi, iletişim ve servislere erişilebilirliğin sağlanması çoğu zaman engelli bireylerin çeşitli medeni ve siyasi haklarını kullanmalarının ön koşulu olsa da, Taraf Devletler gerektiğinde kademeli uygulamalar ve uluslararası dayanışma sayesinde erişilebilirliğin sağlandığından emin olabilirler. Ortadan kaldırılması gereken zorluklar ve engellerin belirlenmesi için yapılan durum değerlendirilmesi etkili bir şekilde, kısa ya da orta dönemli zaman dilimlerinde gerçekleştirilebilir. Engeller kademeli fakat istikrarlı bir şekilde, devamlı ve sistematik olarak ortadan kaldırılmalıdır.

28. Taraf Devletler milli erişilebilirlik standartlarını kabul etmek, yayımlamak ve denetlemekle yükümlüdür. Eğer ortada ilgili bir mevzuat yoksa birinci adım uygun bir yasal çerçevenin oluşturulmalıdır. Taraf Devletlerin erişilebilirlikle ilgili mevzuat ve uygulamadaki eksiklikleri belirlemesi, denetlemesi ve düzeltilebilmesi için yasa maddelerini etraflıca değerlendirmelidir. Engellilik yasaları çoğu zaman bilgi ve iletişim teknolojilerini erişilebilirlik tanımlarına dâhil etmeyi ihmal etmektedir. Engelli hakları yasaları da satın alma, istihdam ve eğitim gibi alanlarda bilgi ve iletişim teknolojilere erişim konusuna ve bilgi ve iletişim teknolojileri tarafından modern topluma verilen birçok temel mal ve hizmete sıklıkla değinmemiştir. Bir diğer önemli nokta ise yürürlüğe koyulacak yasaların ve politikaların gelişimi ve uygulanmasında engellilere onları temsil eden örgütler aracılığıyla sık sık danışılması (Mad.4, par.3) gerektiğidir. Aynı şekilde akademik topluluğun üyeleri, mimarlar, uzman dernekleri, şehir planlamacıları, mühendisler ve tasarımcılar gibi diğer ilgili paydaşlara da danışılmalıdır. Sözleşmede belirtildiği gibi yasalar evrensel tasarım ilkesini içermeli ve evrensel tasarım ilkesine dayanmalıdır (Mad. 4, par.1 (f)).Bu erişilebilirlik standartlarının ve standartlara uymayanlara para cezası da dâhil olmak üzere yaptırımların zorunlu bir şekilde uygulanmaya konmasını sağlamalıdır.

29. İnşaat ve planlamada fiziksel çevre, toplu hava, demiryolu, karayolu ve deniz taşımacılığında ulaşım, bilgi, iletişim ve kamuya ait servisler gibi erişilebilir olması gereken alanları belirterek erişilebilirlik standartlarını ana akımlaştırmak faydalıdır. Ancak erişilebilirlik hem genel olarak hem de fırsat eşitliği, eşitlik ve katılıma ilişkin belli yasaların engelliliğe dayalı ayrımcılığın engellenmesi durumunu kapsamalıdır. Erişilebilirliğin engellenmesi net bir şekilde ayrımcılık teşkil eden bir hareket olduğundan yasaklanmalıdır. Fiziksel çevreye, ulaşım araçlarına, bilgi ve iletişime ve kamuya açık hizmetlere erişilebilirliği engellenen engelli bireylerin başvurabilecekleri hukuki yollar açık olmalıdır. Erişilebilirlik standartlarını tanımlarken Taraf Devletler engelli bireylerin çeşitliliğini göz önünde bulundurmalı ve erişilebilirliğin her cinsiyetten, yaşta engelli bireye sağlandığını garanti altına almalıdır. Erişilebilirlik hükmünde engelli bireylerin çeşitliliğini kapsamanın bir parçası da bazı engelli bireylerin tam olarak erişilebilirliğinin sağlanması için bu kişilerin (kişisel yardım, işaret dili tercümesi, dokunsal işaret dili tercümesi ya da rehber köpek gibi) insan veya hayvanların yardımına ihtiyaç duyduğunu unutmamaktır. Mesela rehber köpeklerin bir bina içine ya da bir açık alana girişlerini yasaklamanın engelliliğe dayalı ayrımcılık kapsamında yasaklanmış bir eylem olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

30. Değişik türde engelleri olan insanların kamu ve özel işletmelerindeki farklı servislere erişebilmesini sağlamak için minimum standartlar düzenlemek gerekmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerine ilişkin yeni bir standart geliştirildiğinde, ITU-T tavsiyesi Telekomünikasyonlara Erişilebilirlik Kontrol Listesi (2006) ve yaşlı ve engelli bireyler için (ITU-U tavsiyesi F.790) Telekomünikasyonlara Erişilebilirlik Yönetmeliği gibi referans araçları gözetilmelidir. Böylelikle standartlar oluşturulurken evrensel tasarımların genelleştirilmesi sağlanmış olacaktır. Taraf Devletler özel kişilerin erişilebilir olmayan servislerinden erişilebilir olanlara kademeli geçişlerini ve adaptasyonlarını denetleyecek ve değerlendirecek belirli, uygulanabilir ve zaman sınırı olan ölçütler oluşturmalıdır. Aynı zamanda Taraf Devletler yeni üretilen bütün mal ve servislerin engelli bireyler için tam olarak erişilebilir olduğundan emin olmalıdır. Sözleşmenin 4. Maddesinin 3.paragrafıyla uyumlu olarak bahsedilen minimum standartlar oluşturulurken engelli bireylere ve onları temsil eden örgütlere danışılmalıdır. Standartlar, sözleşmenin 32. Maddesine uyumlu olarak başka Taraf Devletlerle iş birliği yaparak, uluslararası örgüt ve kuruluşlarla uluslararası bir dayanışma oluşturarak da geliştirilebilir. Taraf Devletler uluslararası telekomünikasyonun gelişmesinde ve bilgi ve iletişim teknolojileri standartlarında erişilebilirliğin gözetilmesi ve sanayile devletin engelli bireylerin bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimlerinin artırılmasının gerekli olduğu konusunda farkındalıklarının artırılmasında aktif bir şekilde çalışan Birliğin radyo iletişim, standartlaştırma ve geliştirme sektörlerindeki ITU çalışma gruplarına katılmaya teşvik edilmektedir. Böyle bir işbirliği, mal ve hizmetlerin birlikte işletebilmesini sağlayan uluslararası standartların oluşturulması ve geliştirilmesinde etkili olabilir. İletişimle ilgili servislerin olduğu alanda, Taraf Devletler, kişisel hizmet, işaret dili tercümesi ve doküman tercümesi gibi özellikle nispeten yeni tür servislerde bu servislerin standart olmalarını sağlayabilmek için en azından minimum kalitede olduğunu garanti etmelidir.
31. Erişilebilirlik mevzuatı değerlendirirken, Taraf Devletler engelliliğe dayalı ayrımcılığı engellemek için yasalarını gözden geçirmeli ve gerekirse değiştirmelidir. Minimum olarak, aşağıda belirtilen durumlarda erişilebilirliğin olmaması engelli bir bireyin kamuya açık bir servis ya da tesisten faydalanmasını engellediği için engelliliğe dayalı ayrımcılık olarak tanımlanmalıdır:
- (a) Servis ya da tesisin ilgili erişilebilirlik standartları oluşturulduktan sonra yapılması;
- (b) Tesise ya da servise makul uyumlaştırmayla erişilebilirliğin (tesis ya da servis ilk oluşturulduğunda) kazandırılabilir olması
32. Erişilebilirlik mevzuatının incelemesinin bir parçası olarak, Taraf Devletler kamu ihalesi prosedürlerinin erişilebilirlik koşullarını içerdiğinden emin olmak için kamu alımlarıyla ilgili yasalarını da gözden geçirmelidir. Erişilemeyen hizmet ve tesislerden dolayı kaçınılmaz olarak ortaya çıkan eşitsizliğin kamu fonlarıyla biçimlendirilmesi ya da devam ettirilmesi kabul edilemezdir. Sözleşmenin 5.Maddesinin 4.Paragrafında da belirtildiği gibi erişilebilirliği ve engelli bireyler için fiili eşitliği sağlayabilmek için, kamu alımları pozitif ayrımcılık yapmak için kullanılmalıdır.
33. Taraf Devletler erişilebilirliği kısıtlayan engelleri belirlemek için hareket planları ve stratejiler geliştirmeli, belli zaman sınırları koymalı ve bu engelleri ortadan kaldırmak için gerekli olan insani ve maddi kaynakları sağlamalıdır. Sonrasında bu eylem planları ve stratejileri sıkı bir şekilde uygulamaya konmalıdır. Ayrıca Taraf Devletler erişilebilirliğin sağlandığından emin olabilmek için denetim mekanizmalarını güçlendirmeli ve erişilebilirliğin önündeki engelleri kaldırabilmek ve denetlemeleri yapan kişileri eğitmek için gerekli fonları sağlamaya devam etmelidir. Erişilebilirlik standartları genelde yerel olarak uygulanmaya konduğundan, standartların uygulanmasını denetlemekle sorumlu yerli yetkililere devamlı kapasite geliştirme sağlanması çok büyük bir önem taşımaktadır. Taraf Devletler etkili bir denetleme sistemi oluşturmak, yeterli kapasiteye sahip verimli denetleme kurumları kurmak ve planların, stratejilerin ve standartların uygulamaya konulup yerine getirildiğinden emin olmak için gerekli talimatları vermelidir.

IV. Sözleşmenin Diğer Maddeleriyle Olan İlişkiler

34. Taraf Devletlerin engelli bireylerin kamuya açık fiziksel çevreye, ulaşım araçlarına, bilgi, iletişim ve servislere erişilebilirliğini garantiye almakla yükümlü olması eşitlik ve ayrımcı olmama çerçevesinde algılanmalıdır. Kamuya açık fiziksel çevreye, ulaşım, bilgi, iletişim ve servislere erişilebilirliğin engellenmesi Sözleşmenin 5.Maddesinde yasaklanan engelliliğe dayalı ayrımcılık eylemini teşkil etmektedir. Geleceğe yönelik erişilebilirliği sağlamak evrensel olarak tasarlanmış eşyaların, servislerin, ekipmanların ve tesislerin geliştirilmesi yükümlülüğünün uygulamaya konulması (Mad. 4 par. 1 (f)) bağlamında ele alınmalıdır.
35. Farkındalık yaratma Engelli Hakları Sözleşmesinin etkili bir şekilde yürürlüğe konmasının ön koşuludur. Erişilebilirlik, inşa edilmiş çevreye erişilebilirlik (ki önemlidir ancak engelli bireyler için erişilebilirliğin sadece bir şeklidir) gibi genelde dar bir bakış açısıyla ele alındığından, Taraf Devletler sistematik bir şekilde ve devamlı olarak erişilebilirlikle ilgili tüm alanlar hakkında farkındalık yaratmalıdır. Erişilebilirliğin her şeyi kapsayan doğası fiziksel çevreye, ulaşım araçlarına, bilgi ve iletişim ve servislere erişimi sağlayacak şekilde ele alınmalıdır. Buna ek olarak farkındalık yaratma erişilebilirlik standartlarını gözleme yükümlülüğünün kamu ve özel sektörü eşit olarak ilgilendirdiğini vurgulamalıdır. Farkındalık yaratma aynı zamanda evrensel tasarımların yürürlüğe konmasını ve ilk aşamadan itibaren erişilebilirliği sağlayacak şekilde inşa etmenin uygun maliyetli ve ekonomik olduğu fikrini desteklemelidir. Farkındalık yaratma engelli bireyler, onların temsilci örgütleri ve teknik uzmanlarla el birliğiyle yapılmalıdır. Erişilebilirlik standartlarının uygulamaya konmasının uygulanması ve denetlenmesi için kapasite oluşturulmasına özellikle dikkat edilmelidir. Medya engelli bireylerin sadece kendi program ve servislerine erişilebilirliğini göz önünde bulundurmakla kalmamalı, buna ek olarak erişilebilirliği ve farkındalık yaratmanın desteklenmesinde aktif rol oynamalıdır.
36. Kamuya açık fiziksel çevreye, ulaşım araçlarına, bilgi, iletişim ve servislere erişilebilirliğin sağlanması aslında Sözleşmede belirtilen birçok hakkın etkili bir biçimde kullanılmasının önemli bir ön koşuludur. Silahlı çatışma halleri, insani açıdan acil durumlar ve doğal afetler dâhil risk durumlarında acil servisler engelli bireyler için erişilebilir olmalıdır; aksi takdirde ne hayatları kurtarılabilir ne de güvenlikleri sağlanabilir (Mad. 11). Erişilebilirlik felaket sonrası yeniden yapılanma çabaları içinde öncelikli olarak yer almalıdır. Bu yüzden felaket risk azaltımı erişilebilir ve engelliliği kapsayıcı olmalıdır.
37. Hukuki yaptırım birimleri ve adliyelerin olduğu binalar ya da bu merkezlerin sağladığı servis, bilgi ve iletişim hizmetleri engelli bireyler için fiziksel olarak erişilebilir (Mad. 13) olmadığı sürece adaletle etkili bir erişim sağlanamaz. Güvenli yerler, destek servisleri ve işlemleri, özellikler kadınlar ve çocuklar olmak üzere, engelli bireylerin şiddetten, sömürden ve istismardan etkili bir şekilde korunabilmeleri için erişilebilir olmalıdır. Çevrenin, ulaşım araçlarının, bilgi, iletişim ve servislerin erişilebilir olması engelli bireylerin yerel topluma dâhil olmalarının ve bağımsız yaşamalarının (Mad. 19) ön koşuludur.
38. 9. ve 21. Madde bilgi ve iletişim konusunda örtüşmektedir. 21. Madde “Taraf Devletler, engellilerin tüm iletişim araçlarını tercihlerine bağlı olarak kullanabilmesi, bilgi ve fikirleri araştırma, alma ve verme özgürlüğü dâhil düşünce ve ifade özgürlüğünden diğerleriyle eşit bir şekilde yararlanabilmesi için uygun tüm tedbirleri almalıdır” demektedir. 21. Madde bilgi ve iletişim erişilebilirliğinin pratikte nasıl sağlanacağını detaylı bir şekilde anlatmaktadır ve Taraf Devletleri “kamuya sunulması amaçlanan bilginin engellilerin erişebileceği biçimlerde ve farklı engelli gruplarına uygun teknolojilerle, güncel olarak ve ek bir bedel almaksızın sunmak”la (Mad. 21 (a)) yükümlü kılar. Buna ek olarak Taraf Devletlerin “engellilerin resmi temaslarda işaret dillerini, Braille alfabesini, beden dilini ve tercih ettikleri diğer tüm erişilebilir iletişim araçlarını ve biçimlerini kullanmalarını kabul etmek ve kolaylaştırmak” la (Mad. 21 (b)) zorunlu kılar. Kamuya açık hizmet sunan özel kuruluşların, internet dâhil olmak üzere, engellilerin erişebileceği ve kullanabileceği biçimde bilgi ve hizmet sunmaları teşvik edilmiştir (Mad. 21 (c)). Ayrıca internet aracılığıyla bilgi sunanlar da dâhil olmak üzere, kitle iletişim hizmeti sunan kurumların, hizmetlerini engellilerin erişebileceği şekillerde sunmalarını teşvik etmektedir (Mad. 21 (d)). 21. Madde aynı zamanda Taraf Devletlerin Bildirgenin 24., 27., 29. ve 30. Maddeleriyle uyumlu olmak üzere işaret dillerinin kullanılmasının tanınması ve desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir.

39. Okullara erişilebilir ulaşım sistemi olmadan, erişilebilir okul binaları, bilgi ve iletişim olmadan, engelli bireyler eğitim haklarını (Mad. 24) kullanma fırsatına sahip olamayacaktır. Bu yüzden Sözleşmenin 9.Maddesinin 1.Paragrafında (a) da açıkça belirtildiği gibi okullar erişilebilir olmalıdır. Ancak sadece binalar değil, bütün bilgi iletişim, çevresel ve FM yardımcı sistemleri, destek sistemleri ve okullardaki makul uyumlaştırmalar olmak üzere, eğitim sisteminin tamamı erişilebilir olmalıdır. Erişilebilirliği geliştirmek için eğitim ve okul müfredatının içeriği kör, sağır ve hem kör hem sağır bireylerin kullandıkları uygun dil ve alternatif iletişim araçlarını özellikle göz önünde bulunduracak şekilde, işaret dilini, Braille ve diğer biçimlerdeki yazıların okunmasını, beden dilini, iletişimin alternatif araçlarını ve biçimlerini ve yeni çevrede hareket etme becerilerini geliştirecek (Mad. 24, par. 2 (a)) şekilde olmalıdır. Eğitimin şekli ve biçimi erişilebilir olmalı ve eğitim erişilebilir alanlarda verilmelidir. Engelli çocukların buldukları ortamın tamamı onların topluma dâhil olmalarını sağlayacak ve tüm eğitim süreçlerinden eşit olarak faydalanacaklarını garanti altına alacak şekilde tasarlanmalıdır. Sözleşmenin 24.Maddesinin tam olarak yürürlüğe konması için diğer temel insan hakları araçları ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmede belirtilen yükümlülükleriyle birlikte düşünülmelidir.
40. Sağlık hizmetleri ve sosyal koruma engelli bireyler bu servislerin sağlandığı yerlere erişemedikleri sürece onlar için ulaşılmaz olacaktır. Sağlık ve sosyal koruma hizmetlerinin verildiği binaların kendileri erişilebilir olsa da, erişilebilir ulaşım olmadan engelli bireyler bu servislerin verildiği yerlere gidemez. Sağlık hizmetleriyle ilgili bütün bilgi ve iletişim hususları işaret dili, Braille, erişilebilir elektronik formatlar, alternatif biçimlerde yazı okuma teknikleri ve iletişimin alternatif araçları ve biçimleriyle erişilebilir olmalıdır. Jinekolojik ve doğum ile ilgili sağlık servisleri de dâhil olmak üzere, özellikle kadın ve kız engellilerin üreme sağlıkları göz önüne alınarak, sağlık hizmetleri sağlanırken erişilebilirliğin cinsiyet boyutunun dikkate alınması bilhassa önemlidir.
41. İşyeri erişilebilir olmadığı sürece engelli bireyler Sözleşmenin 27. Maddesinde belirtilen çalışma ve iş sahibi olma haklarını etkili bir biçimde kullanamaz. Bu yüzden 9. Maddenin 1. Paragrafında (a) da açıkça belirtildiği gibi işyerleri erişilebilir olmalıdır. İşyerini engelli bireyler için uygun hale getirmemek engelliğe dayalı ayrımcılık teşkil eder. İşyerlerinin fiziksel olarak erişilebilir olmasından başka, engelli bireyler işyerlerine ulaşabilmek için erişilebilir ulaşım ve destek servislerine ihtiyaç duymaktadır. İşle ilgili bütün bilgiler, iş ilanları, işe alım süreçleri ve işyerinde işle ilgili olan iletişim; işaret dili, Braille, erişilebilir elektronik araçlar ve alternatif iletişim araçları ve biçimleri şeklinde engelli bireyler için erişilebilir olmalıdır. Bütün sendika ve işçi haklarıyla, eğitim fırsatları ve mesleki yeterlilikler de erişilebilir olmalıdır. Mesela çalışanlar ve kursiyerler için yabancı dil ya da bilgisayar eğitimleri erişilebilir biçim, araç, aygıt ve formlarla erişilebilir bir ortamda sunulmalıdır.
42. Sözleşmenin 28. Maddesi engelli bireyler için yeterli yaşam standardı ve sosyal koruma konularına değinmektedir. Taraf Devletler engelli bireyler için bütün bilgi ve iletişimin işaret dili, Braille, alternatif araçlar, alternatif iletişim biçimleri ve formlarıyla sunulduğu erişilebilir ortamlarda ve erişilebilir bir şekilde ana akım ve engelli odaklı sosyal koruma önlemlerin alındığından ve servislerin sunulduğundan emin olmalıdır. Bu arada sosyal konut programları engelli bireyler ve yaşlılar için erişilebilir olan evler sunmalıdır.
43. Sözleşmenin 29. Maddesi engelli bireylerin siyasi yaşama, kamu yaşamına ve günlük olaylara dâhil olma hakkını garanti altına almaktadır. Taraf Devletler oy kullanma prosedürlerini, tesislerini ve materyallerini uygun, erişilebilir, kullanmasını ve anlamasını kolay kılmazsa engelli bireyler bu haklarını eşit ve etkili bir şekilde kullanamazlar. Ayrıca siyasi partilerin ya da seçimlerdeki parti adaylarının hazırladıkları siyasi mitinglerin ve kullandıkları materyallerin de erişilebilir olması önemlidir. Aksi takdirde engelli bireyler siyasi yaşama eşit bir şekilde dâhil olma haklarından mahrum olur. Kamu görevlisi olarak seçilmiş engelli bireylere kendi iradelerini kullanmaları için eşit fırsatlar tam olarak erişilebilir bir şekilde verilmelidir.
44. Herkesin sanatla ilgilenme, spor aktivitelerine katılma, otellere, restoranlara ve barlara gitme hakkı vardır. Ancak tekerlekli sandalye kullananlar konser binasının girişinde sadece merdivenler olduğu takdirde konsere gidemez. Körler galeride tabloların açıklamasını sesli olarak duyamazlarsa resimleri anlayamaz. İşitme güçlüğü çeken insanlar alt yazılar olmadığı takdirde gittikleri filmi anlayamaz. Sağırılar işaret dili tercümesi

olmadığı durumda tiyatro oyununu anlayamaz. Zihinsel engelleri olan bireyler kitapların kolay okunabilir versiyonları ya da alternatif biçimleri olmadığı takdirde, okuduklarını anlayamaz. Sözleşmenin 30.Maddesi Taraf Devletleri engelli bireylerin kültürel hayata diğerleriyle eşit bir şekilde dâhil olma haklarını tanımakla yükümlü kılar. Taraf Devletler engelli bireylerin

- (a) Kültürel materyallere erişilebilir formatlarda ulaşmalarını,
- (b)Televizyon programlarına, filmlere, tiyatro oyunlarına ve diğer kültürel aktivitelere erişilebilir formatlarda ulaşmalarını,
- (c) Tiyatrolar, müzeler, sinemalar, kütüphaneler ve turizm servisleri gibi kültürel performans ya da servislere katılmalarını ve heykellerle milli kültürel öneme sahip alanlara erişebilmelerini sağlamak için gerekli adımları atmakla yükümlüdür.

Milli mirasların bir parçası olan kültürel ve tarihi yapıtlara erişim sağlama yükümlülüğü bazı durumlarda zor olabilir. Ancak Taraf Devletler bu tip alanlara erişimi sağlamak için gerekli adımları atmak zorundadır. Birçok heykel ve milli kültürel öneme sahip alan kendi kültürel ve tarihi kimlikleriyle özelliklerini koruyacak şekilde erişilebilir kılınmıştır.

45. “Taraf Devletler engelli bireylerin yaratıcı, artistik ve entelektüel kapasitelerini geliştirme ve kullanmaları imkanına sahip olmalarını sağlayıcı gerekli tedbirleri almalıdır” (Mad. 30, par. 2). “Taraf Devletler, uluslararası hukuka uygun olarak, fikri mülkiyet haklarını koruyan yasaların, engellilerin kültürel materyallere erişimine makul olmayan veya ayrımcılık yaratan bir engel çıkarmaması için tüm uygun tedbirleri almalıdır” (Mad. 30, par. 3). Haziran 2013’de kabul edilen Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü’nün *Engellilerin Yayınlanmış Eserlere Erişiminin Kolaylaştırılmasına Dair Marakeş Antlaşması*’na göre, yurt dışında yaşayan engelliler ya da başka bir ülkede azınlık olarak yaşayan bireyler ve aynı dili konuşan ya da kullanan, özellikle klasik yayınlanmış materyallere erişimde zorluk çekmekte olan bireyler de dâhil olmak üzere, bütün engelli bireylerin kültürel materyallere erişimleri ayrımcı engeller olmaksızın sağlanmalıdır. Engelli Hakları Sözleşmesi engelli bireylerin diğer kişilerle eşit bir şekilde kendi kültürlerini ve dil kimliklerini tanıma ve destekleme hakkına sahiptir. 30. Maddenin 4. Paragrafı işaret dilinin ve sağır kültürünün tanınması ve desteklenmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.

46. Sözleşmenin 30. Maddesinin 5. Paragrafı Taraf Devletleri engelli bireylerin eğlence, dinlenme ve spor etkinliklerine diğerleriyle eşit bir şekilde katılımını sağlamak amacıyla aşağıda yazılı tedbirleri almalıdır:

- (a) Engellilerin her seviyedeki genel spor etkinliklerine mümkün olduğunca tam katılımını cesaretlendirmek ve geliştirmek;
- (b) Engellilerin, engelliliğe özgü spor ve eğlence etkinliklerini örgütleme, geliştirme ve bu etkinliklere katılma imkânına sahip olmasını sağlama ve bu nedenle, diğerleriyle eşit bir şekilde onlara uygun bilgi ve eğitimin verilmesini ve kaynakların sunulmasını cesaretlendirme;
- (c) Engellilerin spor, eğlenme yerleri ile turistik alanlara erişimini sağlama;
- (d)Engelli çocukların, okullardaki etkinlikler dâhil oyun, eğlence, dinlenme ve spor etkinliklerine eşit şekilde katılabilmesini sağlamak;
- (e) Eğlence, turistik, dinlenme ve spor etkinliklerini organize edenlerin sunduğu hizmetlere engellilerin erişebilmesini sağlamak.

47. Sözleşmenin 32. Maddesinde de belirtildiği gibi uluslararası işbirliği erişilebilirliğin ve evrensel tasarımların desteklenmesi ve geliştirilmesinde önemli bir araçtır. Komite uluslararası gelişim örgütlerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini ve erişilebilirliği sağlayacak diğer altyapıları destekleyen projelerin önemini tanımalarını tavsiye eder. Uluslararası işbirliği çerçevesinde yapılan bütün yeni yatırımlar var olan engellerin yıkılması ve yeni engellerin oluşmasını engellemek için kullanılmalıdır. Kamu fonlarının yeni eşitsizlikler yaratmak ya da eşitsizlikleri sürdürmek için kullanılması kabul edilemez. Bütün yeni nesnelere, altyapı, tesisler, mallar, ürünler ve servisler bütün engelli bireyler için erişilebilir olmalıdır. Uluslararası işbirliği sadece erişilebilir mallar,

ürünler ve servisler için yatırım yapılmasında değil, aynı zamanda dünya çapında milyonlarca engelli bireylerin hayatlarını iyileştirecek somut farklılıklar yaratacak olan erişilebilirliğin sağlanması için uygulamaların teknik bilgisini bilme ve bilgi alışverişini desteklemek için de kullanılmalıdır. Engelli bireylerin erişilebilirlik standartlarını geliştirmesi, uygulamaya koyabilmesi ve denetleyebilmesi için milli ve uluslararası süreçlere dâhil olmasının sağlanması için engelli bireylerin örgütlerinin desteklenmesi gerektiğinden, standartlaşmada uluslararası işbirliği de önemlidir. Erişilebilirlik, özellikle 2015 sonrası kalkınma planlarında sürdürülebilir gelişmeyi sağlama çabalarının ayrılmaz bir parçası olmalıdır.

48. Erişilebilirliğin denetlenmesi Sözleşmenin uygulamaya konmasının milli ve uluslararası açıdan değerlendirilmesinin önemli bir parçasıdır. Sözleşmenin 33.Maddesi Taraf Devletleri Sözleşmenin yürürlüğe konmasıyla ilgili konularda dönüm noktaları belirlemek ve uygulamaların denetlenmesi için bir ya da daha fazla bağımsız mekanizma içeren milli bir çerçeve oluşturmakla yükümlü kılar. Sivil toplum örgütleri de bu süreçlere dâhil olmalı ve onların denetlenmesine tam olarak katılmalıdır. 9. Maddenin doğru biçimde uygulanması için alınan tedbirlerin, 33. madde kapsamında kurulan organlara danışılarak istişare edilmesi çok önemlidir. Yanı sıra bu organlara; ulusal erişilebilirlik standartlarına hazırlanmasında yer almak, mevcut ve taslak mevzuat hakkında yorum yapmak, taslak mevzuat ve politika düzenlemeleri için teklif ve öneride bulunmak, ve bilinçlendirme ve eğitim kampanyalarına tam katılım sağlamak gibi imkanlar da sağlanmalıdır. Sözleşmenin uygulanmasının milli ve uluslararası alanda denetlenmesi engelli bireylerin ve onların temsilci örgütlerinin etkili katılımını da destekleyecek ve sağlayacak şekilde erişilebilir olmalıdır. Sözleşmenin 49.Maddesi Sözleşme metninin erişilebilir biçim ve formlarda bulundurulmasını zorunlu kılar. Bu uluslararası insan hakları bildirgesinde bir yenilik olup, Engelli Hakları Sözleşmesi gelecek bildireler için örnek teşkil etmelidir.